

Stadskällarbron i Torshälla – stadslager från nyare tid

Sjöhistoriska museet som är en del av Statens maritima museer (SMM), har under juni 2013 utfört en arkeologisk förundersökning inom RAÄ Torshälla 95:1, ett stadslager. Förundersökningen gjordes på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanlands län med anledning av Eskilstuna kommuns planerade ombyggnad av Stadskällarbron. Undersökningen resulterade i smärre fynd av sten, tegel, lera, keramik, glas och djurben samt ett fundament eller grund som kan vara rester av ett hus som byggdes på platsen i början av 1900-talet.

In June 2013, The Maritime Museum, which is a part of the National Maritime Museums (SMM), performed an archaeological excavation within RAÄ Torshälla 95:1, an urban cultural layer. The investigation took place under contract from the National Heritage Board ahead of construction works related to the bridge at Stadskällaren.

Stadskällarbron i Torshälla – stadslager från nyare tid

Arkeologisk förundersökning

Torshälla 95:1

Torshälla socken

Eskilstuna kommun

Södermanland

Göran Ekberg

SJÖHISTORISKA

Box 27131

102 52 Stockholm

Tfn: 08-519 549 00

www.sjohistoriska.se

ISSN 1654-4927

SJÖHISTORISKA

Stadskällarbron i Torshälla – stadslager från nyare tid

Arkeologisk förundersökning

Torshälla 95:1

Torshälla socken

Eskilstuna kommun

Södermanlands län

Göran Ekberg

Sjöhistoriska museet
en del av Statens maritima museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.sjohistoriska.se
www.maritima.se

Sjöhistoriska museet är miljöcertifierat enligt ISO-14001.

Den här rapporten är tryckt på miljövänligt, FSC-certifierat papper utan optiska vitmedel (OBA), tillverkat på ett koldioxidneutralt pappersbruk.

© 2013 Sjöhistoriska museet
Arkeologisk rapport 2014:3
ISSN 1654-4927

Kart- och ritmaterial Trevor Draeseke.

Layout och grafisk form Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Omslagsbild Del av undersökningsområdet. Stallmästarbron syns till höger. Foto: Mikael Fredholm, SMM.

Tryck Arkitektkopia, Stockholm 2014.

Kartor © OpenStreetMap (and) contributors, CC-BY-SA.

Innehåll

Sammanfattning 4

Bakgrund 5

Kulturmiljö och historik 6

Undersökningens syfte och metod 7

Resultat 8

Slutsats 11

Referenser 12

Tekniska och administrativa uppgifter 12

Sammanfattning

Sjöhistoriska museet, som är en del av Statens maritima museer (SMM), har på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanlands län utfört en förundersökning med anledning av Eskilstuna kommuns planerade ombyggnad av Stadskällarbron i Torshälla. Stadskällarbron ingår i fornlämningen Torshälla 95:1, ett stadslager. Förundersökningen omfattade området för ombyggnad av landfästen, schakt för stödmurar (i vatten) samt arbeten med erosionsskydd.

Förundersökningen, som utfördes i juni och augusti 2013, resulterade i smärre fynd av keramik,

glas och djurben samt en ”trälåda” som möjligen kan vara en del av ett avlopp. Vid brons västra landfäste grävdes två schakt. Där påträffades sten, tegel, lera, ett flertal slaggstenar samt en symmetrisk rad med mur- och stenblock vilka kan ha utgjort ett fundament eller grund till ett hus som uppfördes på platsen 1910 och som revs 1966.

De grävda schakten var i sin helhet kraftigt störda av modern ledningsgrävning och det kraftiga flödet i ån försvårade undersökningen av vattenområdet.

Kolla skalan!!

Fig. 1. Översiktskarta med Torshälla markerad. Källa: ESRI. Bearbetad av Trevor Draeseke, Sjöhistoriska museet. Skala 1:2 000 000

Bakgrund

Eskilstuna kommuns planer på ombyggnad av Stadskällarbron inom fastigheten Torshälla 5:8 i Torshälla föranledde Länsstyrelsen i Södermanlands län att be Sjöhistoriska museet att inkomma med en undersökningsplan och kostnadsberäkning för en förundersökning inom fornlämning Torshälla 95:1.

Det historiska kart- och bildmaterialet som studerades gav indikationer på sjöbodar och brygg-lägen i ån samt husgrunder på land och i strandbrinken.

Efter inlämnad undersökningsplan beslutade länsstyrelsen (2013-03-13, dnr 431-951-2013) om att en förundersökning skulle utföras av Sjöhistoriska museet. Förundersökningen genomfördes i juni 2013.

Länsstyrelsen inkom 2013-06-27 med en komplettering avseende schaktövervakning vid bronns västra fäste. Schaktövervakningen genomfördes i augusti 2013.

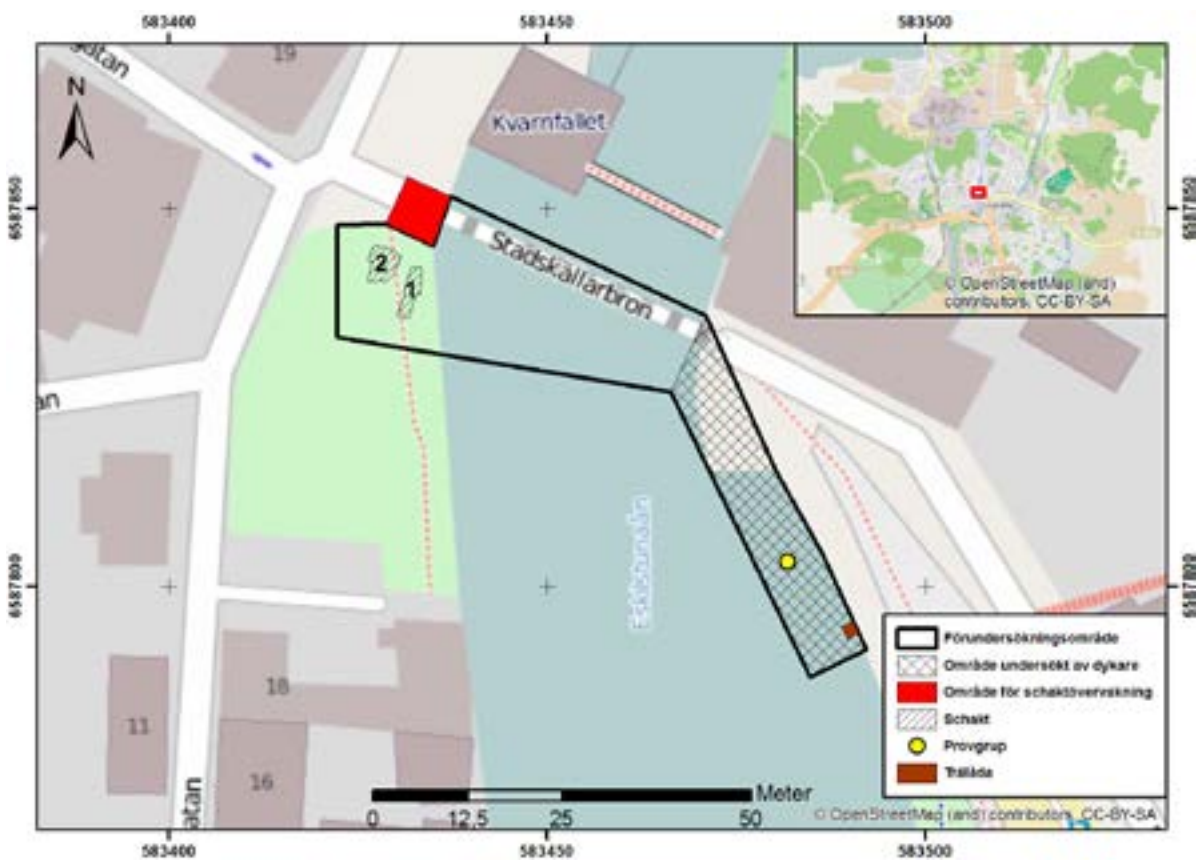

Fig. 2. Översiktsskarta över Torshälla med förundersökningsområdet. Källa: OpenStreetMap (and) contributors, CC-BY-SA. Bearbetad av Trevor Draeseke, Sjöhistoriska museet. Skala 1:1000 000/Skala 1: 1000.

Kulturmiljö och historik

Fig. 3. Historisk vy över en tidigare bro på den aktuella platsen. Foto ur SMMs samlingar, Erik Dahlberg, *Suecia Antiqua et Hodierna*.

Torshälla fick stadsrättigheter år 1317 av kung Birger Magnusson vilket gör staden till en av de äldsta i landet. Men som centralort i bygden anses platsen vara betydligt äldre än så. Torshälla kyrkas äldsta delar härrör sannolikt från 1100-talet och platsen har varit strategisk och viktig för handeln ut på den vikingatida/medeltida Mälaren (Lidén m.fl. 1999). Både på Husberget och på Holmberget, i centrala Torshälla, har man vid arkeologiska undersökningar påträffat fynd som indikerar att någon typ av borganläggning har uppförts på platserna under 1300- och 1400-talen (Ros 2011, Lidén 1990).

Stadens storhetstid som handelsstad var under 1600-talet, då det under första delen av århundradet medgavs fri handel och rätt att segla till utrikes hamnar, det vill säga stapelstadsrättigheter. Under första delen av 1600-talet anlades en kronokvarn, Torshälla kvarn, vid fallen centralt i staden (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister).

Konkurrensen med det närliggande Eskilstuna var hård och var troligen en bidragande orsak till Torshällas framgång och fall som viktigt handelscentrum. Byggandet av Hjälmare kanal samt Eskilstuna och Torshälla kanal innebar att Torshälla hamn tappade sin roll som omlastningsplats varefter Eskilstuna övertog den ledande rollen. (Ohlsson 1990, Torshälla ABC, 2004).

Den nuvarande Stadskällarbron skall ha uppförts i slutet av 1800-talet eller i början av 1900-talet och därefter reparerats och förstärkts vid ett flertal tillfällen. Det kan dock förmodas att det funnits en bro på platsen långt tidigare. I Erik Dahlbergs *Suecia Antiqua et Hodierna*, som utgavs i sin helhet för första gången 1716, är Torshälla avbildat med en bro på den aktuella platsen.

Undersökningens syfte och metod

Syfte

Syftet med förundersökningen var att utreda kulturlagersituationen och eventuell förekomst av konstruktioner inom det aktuella området såväl på land som i vatten. Resultatet skulle primärt bilda underlag för att bedöma vilken ambitionsnivå som skulle läggas på eventuella, fortsatta arkeologiska åtgärder och om länsstyrelsen kunde lämna tillstånd till borttagande av den berörda delen av forn lämningen.

Metod

Förundersökningen bestod av tre huvudsakliga delmoment.

1. Okulärbesiktning under vattnet i brons sträckning samt vid landfästena.
Sonderingar med sondstav beroende på bottenbeskaffenhet.
2. Provgropsgrävning under vatten.
Provgropar i botten vid strandkanterna omedelbart väster och öster om Stadskällarbron. Groparna skulle grävas med hjälp av grävmaskin från land och därefter besiktigas av dykare.
3. Provgropsgrävning på land.
Provgropar med hjälp av grävmaskin i landområdet omedelbart väster och öster om Stadskällarbron.

Resultat

Vattenområdet

På grund av starkt vattenflöde i ån kunde inte vattenområdet längs bron okulärbesiktigas. Inte heller vattenområdet vid brons västra landfäste kunde, på grund av det starka flödet, undersökas.

Östra stranden

Vattenområdet som karterades av dykande arkeolog sträckte sig från brons östra fäste och ca 50 me-

ter söderut samt 5–10 meter ut från strandkanten. Djupet uppgick till maximalt 3 meter (fig. 2).

I området påträffades många stora stenar cirka 0,5–1,0 meter i diameter, med fickor mellan, där mindre sten och grus tillsammans med spridda fynd av t.ex. keramik, glas och djurben hade samlats. Bland annat påträffades en del rödgods av 1800-tals karaktär.

I områdets södra begränsning påträffades på cirka 0,5 meters djup en ”trälåda” som stack ut mellan stenarna i åkanten (fig. 2). Lådan följde

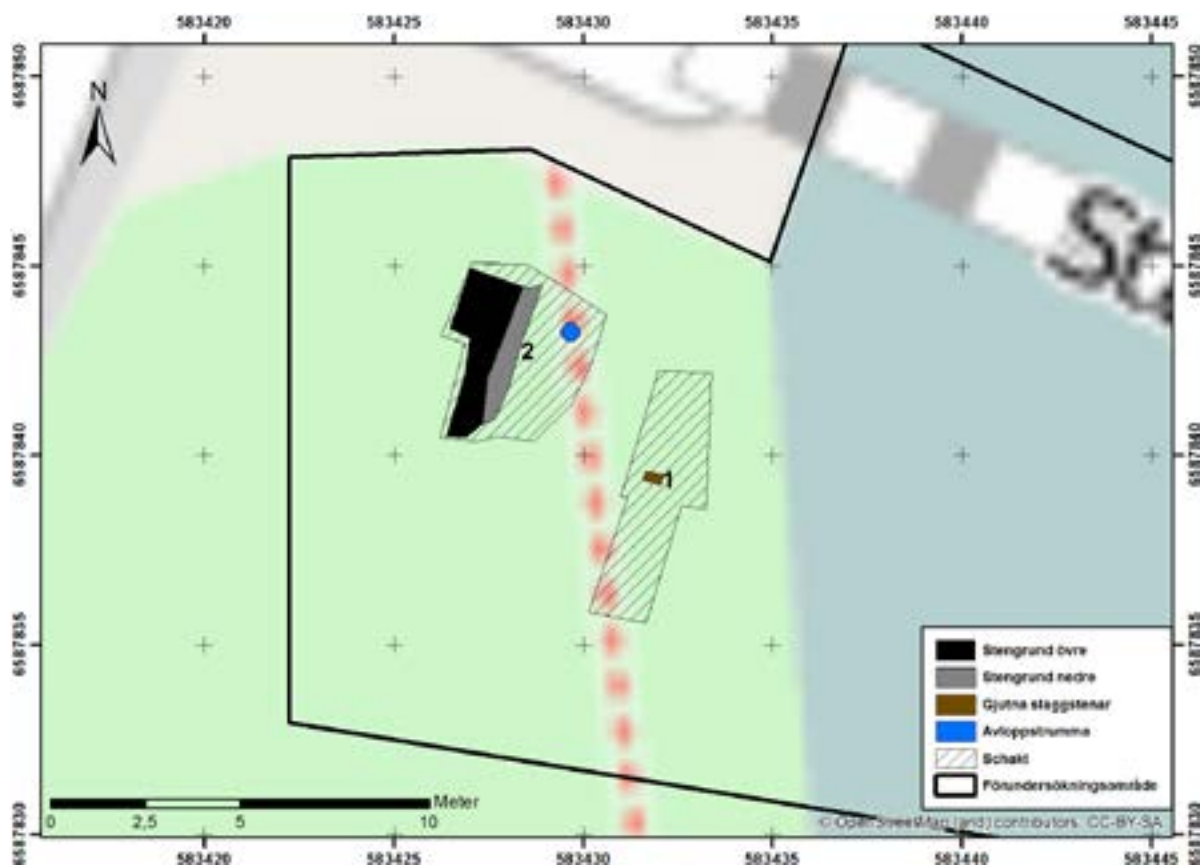

Fig. 2. Karta över de två schakten med de påträffade konstruktionerna. Källa: OpenStreetMap (and) contributors, CC-BY-SA. Bearbetad av Trevor Draeseke, Sjöhistoriska museet. Skala 1:200.

botten ned till cirka 2 meters djup. I åkanten påträffades två pinnar nerstuckna på var sida om lådan, troligen för att fixera lådan på platsen. Lådan uppmättes till drygt 3,0 meter lång, 0,3 meter bred och 0,15 meter hög. På sidorna kunde noteras förekomst av järnkrustor, troligen efter spikar och bultar. Eventuellt har lådan varit någon form av avlopp och/eller ha ett samband med det tullhus som tidigare funnits på platsen. Lådan påverkas inte av den planerade exploateringen.

En mindre provgrop, cirka 0,3 meter djup, grävdes (fig. 2). I gropen påträffades endast grus och sand samt ett par små keramik- eller lerkliningsfragment. Bedömningen gjordes att det inte var möjligt att gräva med hjälp av grävmaskin. Inget kulturlager med stratigrafi observerades och inga prover för datering omhändertogs.

Västra landområdet

Schakt 1

På gräsytan vid brons västra landfäste grävdes ett första schakt (schakt 1) med grävmaskin. Schaktets riktning var längs med ån i nära anslutning

till brofästet. På grund av flera, i ledningskartor inte utmärkta, ledningar och kablar i marken fick schaktet vridas och stegvis flyttas och grävas djupare längre västerut. Schaktet var cirka 1,0 meter djupt och 1,4 meter brett.

De översta 0,4 metrarna under grästorven utgjordes av ett lager med sand och jord med inslag av tegelbitar och en del modernare föremål. På cirka 0,4 meters djup framkom en mörkfärgning. I denna, på 0,5 meters djup, kom rester av ett fundament, möjligen till en mindre trappa eller avsats, bestående av 5 ”slaggstenar”. Stenarna, som alla var 0,28 meter långa, 0,15 meter breda, 0,15 meter höga, var formgjutna. På 0,7–0,8 meters djup framkom sand och tegelfragment och på 0,8–1,0 meters djup framkom lera, tegel och stenar. På detta djup trängde åvatten in i schaktet vilket omintetgjorde vidare grävning. Området var i sin helhet kraftigt stört av modern ledningsgrävning.

Schakt 2

Ytterligare längre västerut grävdes schakt 2. Schaktet var som bredast cirka 2,0 meter och 1,25 meter djupt. De översta 0,2 meter under grästorven ut-

Fig. 2. Schakt 2. Foto: Göran Ekberg, SMM.

gjordes av ett lager med sand och jord med inslag av tegelbitar och en del modernare föremål. På grund av en avloppstrumma med vidhängande rör fick schaktet breddas västerut. Där påträffades, på 0,2 meters djup, en rad block, sammanfogade med bruk och knytnävsstora stenar. Blocken var cirka 0,6 meter långa, 0,6 meter breda och 0,2 meter höga. På blocken återfanns fragment av trä och spik samt tjära.

Direkt under blocken, på 0,4 meters djup, påträffades 0,3–0,4 meter stora stenblock. Under dessa, på 0,8–1,25 meters djup kom ett jord- och gruslager med inslag av tegelfragment. På detta djup trängde åvattnet in i schaktet och omintetgjorde vidare grävning. Området var delvis stört av lednings- samt brunnsgrävning. Schaktet breddades ytterligare åt norr, väster och söder för att om möjligt avgöra stenpackningen/fundamentets avgränsning.

På norra sidan, mot gatan, kunde ett framgrävt hörn av stenpackningen/fundamentet bestämma avgränsningen. Åt väster och söder kunde ingen avgränsning påträffas inom det grävda området. Totalt framkom en rad om sju murblock i nord/sydlig riktning med två–tre murblock i bredd i västlig riktning. Det är möjligt att mer orörda lager finns att påträffa under själva fundamentet i västlig eller sydlig riktning.

Troligen utgör murblocken och stenpackningen grunden till ett hus uppfört 1910 och rivet 1966 (Ohlsson 1990).

Inga prover för datering omhändertogs.

Schaktövervakning

Den schaktövervakning som genomfördes i augusti koncentrerades till området för Stadskällarbrons västra landfäste (fig. 2). Inga äldre anläggningar eller lager framkom och utfyllnadsmaterialet tolkades som tidigt 1900-tal. Då vattnet runt brons ursprungliga fästen var bortpumpat kunde en enklare besiktning av botten genomföras. Ett flertal pålar syd om brons mellersta stöd kunde iakttas. Dessa bedömdes inte utgöra fast fornlämning då de föreföll vara av modern karaktär.

Inga prover för datering omhändertogs.

Slutsats

SMM kunde konstatera att de områden av fornlämning Torshälla 95:1 som berördes av förundersökningen var kraftigt störda på grund av modern ledningsdragning. De grävda schakten innehöll inga kulturlager med stratigrafi och de fynd som påträffades tolkades vara av modern karaktär.

SMM kunde samtidigt konstatera att på grund av det starka vattenflödet var möjligheterna till kartering av åbotten begränsad och att djupare grävning i de två schakten omintetgjordes av inträngande åvatten.

Referenser

Tryckta källor

- Lidén, H och Persson, L. 1999. Ett nyfunnet dokument rörande Torshälla stads äldsta belägenhet. *Fornvännen* 94.
- Lidén, H. 1990. Projekt Husberget i Torshälla. *Fornvännen* 85.
- Ohlsson, B-O. 1990. Torshälla och Nyby – sida vid sida. Eskilstuna.
- Ros, J. 2011. Husberget i Torshälla. Arkeologisk förundersökning. Stiftelsen Kulturmiljövård. Rapport 2011:23.
- Söderström, G. 1968. *Torshälla kyrka*. *Fornvännen* 63.
- Torshälla ABC. 2004. Lokalhistoriska sällskapet i norra Södermanland, årsbok.

Otryckta källor

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister.

Kartor

ESRI
Lantmäteriet

Internetkälla

FMIS Riksantikvarieämbetet 2013-12-17,
www.fornsok.se
Wikipedia om Torshälla

Tekniska och administrativa uppgifter

Statens maritima museers dnr: 5.3.1-2013-333
Statens maritima museers projektnummer:
2080167
Länsstyrelsens dnr: 431-951-2013
SMM projektledare: Patrik Höglund
Fältansvarig: Patrik Höglund
Orsak till undersökningarna: Ombyggnad av bro
Uppdragsgivare: Länsstyrelsen Södermanlands
län
Undersökningstyp: Förundersökning (Schakt-
ningsövervakning)
Undersökningstid: 2013-06-03—2013-06-05
samt 2013-08-29
Plats: Stadskällarbron, Torshälla
Kommun: Eskilstuna
Län: Sörmland
Landskap: Södermanland
Socken: Torshälla
Vattendjup: 0–3 m

Kartblad: 65F 8iN
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
Koordinater för schaktområdets centralpunkt:
N/E 6587840/583430
Dokumentationshandlingar: Rapporten förvaras
på Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA),
RAÄ, Stockholm och övriga handlingar på
Sjöhistoriska museets arkiv i Stockholm.
Fynd: Inga fynd omhändertogs

Deltagarförteckning; SMM

Patrik Höglund
Mikael Fredholm
Göran Ekberg
Karin Sundberg
Marcus Hjulhammar